

LR Seimas prieš pat kalėdines šventes priėmė mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo pataisas, kuriomis 5 kartus, t. y. nuo 10 Eur iki 50 Eur (už toną) padidino nepavojingų atliekų šalinimo sąvartyne mokestį. Kaip teisingai teigia Aplinkos ministerija, šis mokestis, lyginant su kitomis ES šalimis, buvo vienas mažiausių, tačiau situacijos tvarkant atliekas šalyse taip pat labai skirtingos ir šiomis aplinkybėmis ne laipsniškai, kaip buvo suplanuota, o stipriai pakeltas sąvartynų mokestis, prieš tai nepadarius kitų būtinų darbų, neišspręs jokių aplinkosauginių problemų, o konkrečiai šiuo metu neišvengiamai dar padidins atliekų tvarkymo kainas gyventojams ir tikrai tai netaps akstinu mažinti atliekų šalinimą sąvartyne, kaip deklaruoja Aplinkos ministras. Kadangi Lietuvoje vis dar yra šalinama 17 proc. visų komunalinių atliekų, o visos esamos atliekų perdirbimo ir deginimo galimybės praktiškai jau išnaudotos, Seimas vienu rankos mostelėjimu visą komunalinių atliekų tvarkymo sistemą pabrangino apie 10 mln. eurų, o degintojams buvo leista pasididinti savo kainas dar apie 26 mln. Eur. Šioje vietoje kyla logiškas klausimas - kaip kaina gyventojams neaugs?

Atliekų šalinamų sąvartyne kiekiai ir be sąvartyno mokesčio didinimo mažėjo kiekvienais metais tiek, kiek gerėjo rūšiavimas. Pavyzdžiui, Šiaulių regione per keletą metų atliekų šalinimas sąvartyne sumažėjo nuo ~30 proc. iki 17 proc. ir, jei Lietuvoje turimi perdirbimo pajėgumai dar nebūtų praktiškai pilnai išnaudoti, tai atliekų kiekių šalinimas sąvartynuose mažėtų ir toliau, tačiau konkrečiai dėl šio sąvartyno mokesčio tarifo padidinimo atliekų šalinimas sąvartyne nesumažės, nes tai vis tiek liks pigiausiu atliekų šalinimo būdu.

Nuo 2024 m atskirai bus surenkamos maisto ir virtuvės atliekos, dėl ko atliekų kažkiek lyg taip pat galėtų mažėti, tačiau šie kiekiai jau dabar po apdorojimo MBA (Mechaninio - biologinio apdorojimo gamyklos) yra parodomi kaip sukompostuojami, todėl ir tai nepadidins perdirbimo bei nesumažins atliekų šalinimo apimčių, o ir sąvartyno mokestis padidintas jau nuo 2023 m., kai atskiras maisto atliekų surinkimas iš gyventojų, kas, beje, taip pat pareikalaus papildomų lėšų, dar net nebus pilnai pradėtas, išskyrus Alytaus regioną.

Net prie optimistiškiausių prognozių ir darant prielaidą, kad nebeaugs vartojimas, artimiausiais metais mišrių atliekų kiekis, net ir laipsniškai mažėdamas, nesumažės tiek, kad tai kompensuotų stipriai padidintus sąvartyno bei deginimo mokesčius. Lietuvoje sukurti atliekų deginimo pajėgumai taip pat, kaip minėjau, nėra beribiai. O dar ir pats deginimas brangsta dėl to, kad Aplinkos ministerija ir komunalinių atliekų srauto deginimui uždėjo papildomus Apyvartinių taršos leidimų (ATL) mokesčius, kurių dauguma ES šalių šiai atliekų grupei netaiko. O ir vežant atliekas deginti nėra taikomas solidarumo koeficientas, nors ne kartą dėl to kreiptasi, kas vėl gi yra labai neteisinga, nes pavyzdžiui šiauliečiai savo

atliekomis šildo klaipėdiečius ir dar papildomai už tą „privilegiją“ susimoka, nes šiauliečiams tenka mokėti gerokai brangiau, nei moka klaipėdiečiai pagal išskirtinę sutartį. Ne tik už atliekų sudeginimą, bet dar ir už nuvežimą iki deginimo įrenginių Klaipėdoje papildomai tenka susimokėti. Antrinių žaliavų perdirbimo pajėgumų taip pat akivaizdžiai nepakanka, bet tokių pajėgumų atsiradimo skatinimui konkrečių priemonių valstybiniu lygmeniu trūksta, todėl šiuo metu net išrūšiuotos pakuotės didelė dalimi vežamos deginti ir dėl to sukurtų deginimo pajėgumų ne visada užtenka komunalinių atliekų srautui sudeginti, kas vėlgi skatina degintojus kelti kainas. Jau ir dabar komunalinių atliekų srautą neviesiems regionų atliekų centrams pavyksta sudeginti dėl jau minėtų perdirbimo įrenginių trūkumo ir tenka ilgokai laukti, kadangi prioritetas teikiamas verslo įmonėms deginančioms pakuotes. Todėl padidintu sąvartyno mokesčiu Aplinkos ministerija, kaip institucija, padariusi daugybę klaidų kuriant atliekų tvarkymo grandinę, tik dangsto dar vieną savo padarytą klaidą, t. y. ATL mokesčio įvedimą komunalinio atliekų srauto deginimui. Lyg nesuprastų, kad tuo pačiu įvestas gerokai didesnis sąvartyno mokestis neišvengiamai pakels kainas gyventojams. Tai, mano nuomone, yra tik priedanga padidintiems ATL mokesčiams, tokiu būdu sumažinant kainų skirtumą tarp šalinimo sąvartyne ir deginimo, tačiau šalinimas sąvartyne vis tiek išliks pigesne alternatyva, todėl nesuprantama kokia to nauda ir logika.

Apie jau minėtus MBA įrenginius ir padarytas klaidas juos statant taip pat būtų galima rašyti daug, tačiau šiuo kartu nesiplėsiu, nors tai kai kur tiesiog atliekų apdorojimo parodija, ypatingai Šiaulių regiono atveju. Ir ne dėl to, kad MBA savaime blogis, o dėl to, kaip tos atliekų apdorojimo gamyklos buvo pastatytos ir kaip daliai regionų tuometinė Aplinkos ministerijos vadovybė neskaidraus ministro įsakymo dėka per prievartą užkrovė privačius operatorius, daliai kurių išskyrus pelną, į visą kitą nusišpjauti, įskaitant ir į pagrindinę funkciją – tinkamą atliekų apdorojimą, už kurią mokami iš gyventojų per rinkliavą surinkti pinigai, nebekalbant jau apie tai, jog kai kurie privatūs operatoriai nevengė ir akiplėšiškai sukčiauti.

Šiame kontekste būtina paminėti, kad nuo 2023 m. atliekų tvarkymo kainas gyventojams nustatinės jau ne miestų ar rajonų savivaldybių tarybos. Tai bus pavesta Valstybinei energetikos reguliavimo tarnybai (VERT), tačiau jie kol kas net metodikos neturi ir patys dar gerai neįsivaizduoja, kaip tai bus daroma, nors, kai tokia skirtinga situacija regionuose, tai pasimetimas suprantamas. Kaip tos kainos bus reguliuojamos – dar mįslė. Ypatingai, kai jau aišku, kad VERT neturės galimybių reguliuoti atliekų tvarkymo grandinėje esančių verslo subjektų teikiamų paslaugų kainų, nes, neva, jas sureguliuoja konkurenciniai mechanizmai, tačiau, pavyzdžiui, atliekų surinkimo atveju konkurencija likusi tik teorinė, o praktiškai ši paslaugų rinka privataus verslo baigiama monopolizuoti pradėjus tai daryti nuo Vilniaus, kuriame neatsakingi politikai sukūrė šiam verslui „šiltnamio sąlygas“ bei galimybes

praktiškai be konkurencijos pasikelti atliekų išvežimo kainą net du su puse karto. Suprantama, kad po tokios neskaidrios injekcijos agresyvi verslo plėtros strategija įgyvendinama ir kituose regionuose ir tik laiko klausimas kada ši paslauga atsidurs praktiškai vieno paslaugų teikėjo rankose. Arba ką reiškia tokia įstatyme palikta spraga, kai VERT turės prievolę kontroliuoti MBA įrenginiuose apdorojamų atliekų kainodarą, jei MBA operuoja patys regiono atliekų centrai, tačiau, jei tuos įrenginius operuoja privatūs operatoriai, tai kaina reguliuojama nebus, nes, anot ministro, operatoriai laimėjo konkursą? Bet gi niekam nėra paslaptis, jog tie statybą ir operavimą apjungiantys konkursai nebuvo skaidrūs ir realiai šioms paslaugoms šiuo metu nėra bei ateityje nebus jokios konkurencijos galinčios sąžiningai sureguliuoti kainą gyventojams, tai tokia privilegija verslui veikti nereguliuojamų kainų erdvėje, kai kita dalis atliekų tvarkymo sektoriaus kainų reguliuojama, yra ne tik kad nesusipratimas, bet tiesiai sakant – dar viena nesąmonė atliekų tvarkymo grandinėje.

Sąvartyno mokestį reikėjo didinti prieš tai atlikus svarbius atliekų tvarkymo sistemos subalansavimo darbus, o ne mokesčio padidinimu bandyti taisyti pridarytas klaidas. Prieš didinant sąvartyno mokestį ne palaipsniui, o iš karto 5 kartus, buvo būtina:

1. Tinkamai reglamentuoti sukurtų deginimo įrenginių veiklą, sureguliuoti deginimo kainą;
2. Įvesti solidarumo mokestį deginti vežamoms atliekoms;
3. Paskatinti papildomų deginimo pajėgumų atsiradimą;
4. Neapmokestinti papildomais ATL mokesčiais komunalinių atliekų srauto, kad galutinė deginimo kaina nebūtų didesnė, nei planuojamas šalinimo sąvartyne mokestis;
5. Valstybės pagalba, bendradarbiaujant su verslu, sukurti reikalingus išrūšiuotų antrinių žaliavų perdirbimo pajėgumus;
6. Skirti finansavimą MBA įrenginių modernizavimui, kad būtų gaminamos ne iš atliekų atliekos, bet iš atliekų produktai;
7. Parengti aiškią metodiką atliekų tvarkymo kainų reguliavimui;
8. Visus gyventojus aprūpinti būtina rūšiavimui infrastruktūra, nes, pavyzdžiui Vilniuje tokią galimybę dar turi tik apie 50 proc. gyventojų;
9. GPAIS duomenų kaupimo bazės tobulinimo pagalba sutvarkyti atliekų tvarkymo apskaitą, kas ministro buvo pažadėta padaryti didžia dalimi dar šiais metais, bet kol kas taip pažadu ir liko;
10. Parengti aiškius ir tarp skirtingų interesų grupių subalansuotus būtinuosius reikalavimus išrūšiuotų pakuočių tvarkymui.
11. Išplėsti gamintojų atsakomybę ir už baldų, tekstilės, higienos priemonių sutvarkymą.

Atlikus šiuos darbus ateitų eilė ir sąvartyno mokesčio stipriam padidinimui ir šis mokestis

turėtų būti keliamas tiek, kad atliekų šalinimas sąvartyne būtų pats brangiausias atliekų sutvarkymas grandinėje, nes tai yra pats blogiausias atliekų galutinio sutvarkymo būdas ir to niekas neginčija, tačiau alternatyvų tam dar gerokai per mažai, jog būtų galima pasiekti tikslą, kad Lietuvos sąvartynuose būtų šalinama ne daugiau kaip 5 proc. atliekų. Tada būtų efektas ir tokio efekto rezultatas. Dabar ministras užsidės pliusiuką prieš ES valdininkus, tačiau realios naudos iš to nebus. Žinoma, kainos kažkiek didėtų ir tinkamai subalansavus visą atliekų tvarkymo grandinę, bet tada bent rezultatas matytųsi ir gyventojai suvoktų, jog daugiau moka už tai, kad galėtų gyventi švaresnėje bei tvaresnėje aplinkoje, kurioje ne deklaratyviai, o realiai veikia žiedinės ekonomikos principai.

Suprantu, kad dabartiniam Aplinkos ministrui nėra lengva atlikti tai, kas seniai turėjo būti padaryta ir neteigiu, jog Aplinkos ministerijos lygmeniu nieko nėra daroma ar visai nesistengiama, nes tai nebūtų tiesa, bet labai nesinorėtų, jog ir toliau būtų „plaukiama paviršiumi“. Akivaizdu, jog kai kuriems buvusiems Aplinkos ministrams trūko ir supratimo, ir noro, ir „tvirtesnio stuburo“ bei elementarios sąžinės, tačiau ir klaidas reikia taisyti apgalvotai, protingai bei logiškai. Atliekų tvarkymas yra sudėtinga sritis, čia daug niuansų ir rašyti būtų galima labai daug, tačiau, kad nebūtų iliuzijų, pabandžiau paaiškinti esmę, kaip ją suprantu, kodėl sąvartyno mokesčio padidinimas šioje situacijoje neduos laukiamo efekto, o tik pabrangins atliekų tvarkymą.

Būtina suvokti, kad ne sąvartyno mokestis (didesnis ar mažesnis) yra pagrindinė problema atliekų tvarkymo grandinėje, o balanso ir logikos trūkumas joje. Ir labai apmaudu, kad už šią sritį atsakingi politikai vis dar negeba sąžiningai komunikuoti su gyventojais ir sukuria logika nepagrįstus lūkesčius. Neabejoju, jog jau ateinančiais metais prasidės dar vienas atliekų tvarkymo kainų augimo etapas, kuris bus sąlygotas tiek LR seimo priimtų įstatymo pataisų, tiek, suprantama, ir griežtėjančių kitų ES direktyvų reikalavimų. Tik, deja, laukto efekto dėl sąvartyno mokesčio padidinimo nebus, nes ne nuo to galo pradėta.

Žilvinas Šilgalis

Šiaulių regiono atliekų tvarkymo centro direktorius

